

6. Словник гідронімів України. – К.: Наук. думка, 1979. – 780с.
7. Суперанская А.В. Введение в топонимику. Москва, 1965. – С.24.
8. Тутковський П.А. Словник геологічної термінології (проект). – К.: Держвидав УРСР, 1923. – 201 с.
9. Орлов А. Происхождение названий русских и некоторых западноевропейских рек, городов и местностей. – Вельск, 1907. – IV–430 с.

Summary:

Taranova Natalia. BASIC STAGES OF DEVELOPMENT OF TOPONYMY AS A SCIENCE.

The article deals with toponymy as a science, which is the system of notions formed within certain historical time. Stages of its development in Ukraine are distinguished.

УДК 94:711.455 + 910.4](477.83)

Олександра ЦП

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ КУРОРТНОГО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Останнім часом зростає тенденція до розвитку курортно-лікувального туризму, як важливого елементу для здійснення прагнення сучасної людини до здорового способу життя. Головними регіонами лікувального туризму на даний час є Центральна та Східна Європа. Найбільшою бальнеологічною областю України за наявності природних родовищ мінеральних вод є Львівська область, розташована у Західній Україні.

За розмірами Львівська область, маючи площу в 21,8 тис. км² (що становить 3,6% території України), займає сімнадцяте місце серед областей української держави. Це найбільша і економічно найрозвинутіша область Карпатського регіону [4]. Львівщина розташована у смузі головного, так званого Великого Європейського вододілу, на південній межі стародавнього льодовика, що і визначило особливості місцевих природних умов. Витягнутість області з півночі на південь (250 км) зумовила природну зональність ландшафтів: поліських – з хвойними лісами і болотами, подільських і передгірських – з широколистяними лісами і степовими ділянками, карпатських – з гірськими лісами [5].

Геоструктурно Львівщина розташована у межах двох суміжних провінцій: Альпійської складчастої та Східноєвропейської платформної. Північна і Центральна частини належать до платформної провінції, а південна – до Карпатської області мінеральних вод, де за структурним принципом можна виділити два райони: Передкарпатський і Карпатський в межах Складчатих Карпат [3].

Геологічна будова забезпечила гідрогеологічні умови та особливості формування і поширення у цьому регіоні мінеральних вод, які з давніх часів використовуються з лікувальною метою. Таким чином, на основі соціально-географічного аналізу можна прийти до висновку, що є всі умови для визнання Львівської області одним з найкращих місць рекреації та туризму, де розміщені відомі курорти на основі використання природних ресурсів (джерел різноманітних мінеральних вод, озокериту, лікувальних грязей). Це обумовлює актуальність і доцільність досліджень сфери розвитку курортно-туристичного потенціалу Львівської області на основі всебічного використання родовищ лікувальних мінеральних вод.

Слід зазначити, що Україна має величезні запаси мінеральних вод, і майже усіма типами лікувальних вод багата Львівщина, що посідає перше місце серед усіх областей України за показником розвіданих запасів і прогнозних ресурсів мінеральних вод, сумарні запаси яких в області складають 41,6% державних [3]. Цінні всесвітньо відомі гідрокарбонатно-сульфатні кальцієво-магнієві, натрієво-кальцієві води Трускавця і Східниці. У Любені Великому і Немирові зосереджені відомі сульфідні води. Широко

використовуються натрієво-магнієво-кальцієві води Моршина [1]. Як наслідок, санаторно-курортне лікування займає провідне місце в структурі туристичної діяльності Львівщини. У сфері санаторно-курортного обслуговування діє 81 санаторій і пансіонат з лікуванням [4]. Саме розгляду передумов та перспектив розвитку і вдосконалення курортно-туристичного потенціалу Львівської області присвячена дана стаття.

Мінеральні води для лікування використовуються з давніх часів. Один з найвідоміших бальнеологічних курортів Львівщини Моршин розташований на території Передкарпаття. Геологічна будова цього регіону з великою кількістю тектонічних геоструктур, зумовила виходи мінеральних вод, що мають високу концентрацію розчинених речовин.

Територія теперішнього Моршину була заселена ще наприкінці кам'яного віку, а перші писемні дані про населений пункт є у судових записах, датованих 2 січня 1482 р., де вказано, що Моршин належав українському шляхтичу Юхну (Юрію) Нагваздану і входив до складу Польського королівства [2]. Перші відомості про мінеральні джерела датовані 1538 роком. Місцеві джерела селяни використовували для виварювання кухонної солі із ропи для особистого користування та на продаж, але згодом, оскільки через свою гіркоту (містила мірабіліт і магній) сіль була непридатна для споживання, солеварні закинули. І тільки з 1876 року після прокладки через Моршин залізниці (1875 рік) мінеральні джерела почали використовувати з лікувальною метою [7]. У 1877 р. львівський магнат Боніфаций Штіллер, який рік перед тим викупив Моршин з околицями, відкрив кліматичний курорт для лікування хворих на туберкульоз. За ініціативою запрошених Штіллером львівських лікарів С. Дзіковського і В. П'ясоцького були відкриті водолікарня і лікувальний заклад на 30 осіб під назвою "Заклад для лікування грудних захворювань".

Рік по тому були розчищені 3 старих шахти з гіркосоленою водою. Б. Штіллер одному з джерел дав назву на свою честь "Джерело Боніфация", іншому – на честь дружини – "Джерело Магдалени". Ще одне джерело дістало назву "Матка Боска".

Після доповіді С. Дзіковського на засіданні "Бальнеологічної комісії у Кракові" про можливість організації курорту в Моршині відбулося офіційне відкриття курортного сезону на основі дозволу Галицького намісництва від 22 травня 1878 року [3].

З цього часу зацікавленість до практичного використання моршинських джерел неухильно зростала. У 1880 році Штіллер отримав дозвіл на продаж гіркої солі у брикетах для ванн і торф'яного пелоїду – "Моршинська мурашина борошина". У 1880-1881 роках почали успішно застосовувати мінеральну воду не тільки для ванн, але і внутрішньо.

Коли у 1881 р. Штіллер тяжко захворів, він, не маючи родини, надав право володіння моршинським курортом товариству галицьких лікарів при умові, що прибутки будуть використовуватися з метою надання допомоги родинам бідних лікарів. Популярність курорту зростала. Певну кількість моршинської солі купували аптекарські фірми Галіції, Києва, Варшави, деяких румунських міст. У рекламних проспектах Моршин називали галицьким Спа і Карлсбадом, хоча курортників на поч. 20 ст. приїжджало мало: до 300 осіб на сезон [2].

Справжній розквіт курорту припадає на 30-ті роки. Кількість хворих у 1937 р. досягає 7,5 тисяч осіб, серед яких було багато іноземців. На поч. 50-х років дев'ять моршинських санаторіїв приймали до 15 тисяч людей на рік.

Сьогодні курорт Моршин одночасно оздоровлює понад 3 тисячі хворих у шести гарних сучасних санаторіях. До їх послуг: "Бальнеологічна лікарня курорту Моршин", б'ювет мінеральних вод, два пансіонати. Ще два санаторії – "Нива" та "Прикарпатська ватра" – функціонують у селі Лисовичі-Баня. Створено п'ять реабілітаційних відділень, серед них санаторій "ЧеремOSH" – для учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС. Щорічно на курорті оздоровлюють понад 10 тисяч пацієнтів.

Один із самих давніх курортів, санаторій Шкло, розташований у долині річки Шкло у великому лісопарку з мішаним складом дерев. Писемні згадки про "Шкло", знаходимо у

літературних джерелах XV-XVI ст. Назва річки, а згодом і санаторію Шкло пов'язані із зеленим кольором води внаслідок вмісту мікрочастинок сірки, яку містять сірководневі джерела лікувальних вод типу "Нафтуса". Специфічний запах сірководню спричинив і назви місцевих річок: Вонячка, Смердех, Гноенець.

За результатами проведених аналізів, перший науковий опис цілющих властивостей місцевих джерел лікувальних вод зробив королівський лікар Войцех Очко після відвідин цієї місцевості у 1576 році. З того часу Шкло почали відвідувати хворі. Отже, 1576 рік вважається офіційним відкриттям курорту [3]. Пізніше, у 1616 році була відкрита перша оздоровниця на базі використання лікувальних властивостей цілющих торф'яних пелоїдів: зменшення больових відчуттів, розсмоктування післяопераційних рубців та інфільтратів, загоєння ран.

З 1870 року курорт був поділений на дві частини: північна з сірчистими пелоїдами належала приватним власникам, південна – з мінеральними джерелами і торф'яними пелоїдами знаходилась у підпорядкуванні військового відомства Австро-Угорщини.

Перший б'ювет лікувальної води типу "Нафтуса" був відкритий у 1850 році, а інтенсивний розвиток курорту припадає на 70-ті роки XIX ст. На даний час курорт може приймати до 500 осіб одночасно. Бальнеологічний курорт Яворівського району Немирів розташований в межах Волино-Подільської височини на вододілі рік Сяну та Дністра у великому лісовому масиві, що поєднує хвойні і листяні породи дерев.

На мікроклімат даного району сприятливо впливає Азорський і Сибірський антициклони, які діють з боку Атлантичного океану та Східно-Європейської рівнини, а також Карпати [3]. Цей район відрізняється високою вологістю, одним з факторів утворення якої є вододільна частина Поділля. Велика кількість осінньо-зимових опадів значно поповнює базу підземних вод і сприяє формуванню, за рахунок інфільтраційних прісних міцних сульфідних вод на Немирівському родовищі, які відносяться до пластовотріщинних за умовами залягання.

Територія, на якій розташований сучасний курорт Немирів, була заселена ще з XIII ст. Оскільки поблизу є урочище Воротня, можна припустити, що це і є згадувані у Галицько-Волинському літописі "Ворота", де відбулася битва військ Василька Романовича з польським князем Болеславом Сором'язливим у 1266 році.

За легендою, у давні часи на місці поселення в оточенні опинився загін татар. Коли вони попросили замирення, їм відповіли "Не мир". Звідси нібито і походить назва Немирів.

Перші письмові згадки про Немирів можна знайти у грамоті польського короля від 1580 року, коли місту було надане Магдебурзьке право. Місцеві жителі знали про цілющі властивості немирівських мінеральних джерел ще у XVI ст. Основи курорту заклав у 1814 році володар Немирова пан Моциньський, побудувавши своїм коштом декілька житлових приміщень з бальнеологічними ваннами. Першими офіційно дослідили хімічний склад немирівських вод Карл Штіллер у 1821 році та Теодор Торосевич у 1830 році. Курорт почали широко рекламувати. Але пропускна здатність його на той час була незначна: 200 хворих на рік, а лікування дуже дорогим.

Розквіт курорту припав на початок XX ст. У 1905-1906 рр. професор Родзішевський вивчає джерела мінеральної сірководневої води. Будуються бальнеологічна лікарня і дерев'яні павільйони, нове приміщення для ванн. З лікувальною метою починають застосовувати торф'яні грязі. У 1929 році професором Костовським і лікарем Дадлезом було відкрито джерело мінеральної питної води "Олександра".

З 1926 року починається інтенсивний розвиток курорту, перерваний другою світовою війною. Пропускна здатність курорту у 30-ті роки сягає 1200 осіб на рік.

Сьогодні найбільше, на думку експертів, в Україні Немирівське родовище сульфідних вод входить в перелік державних заказників, а також водних об'єктів категорії лікувальних. "Немирів" – єдиний в Україні спеціалізований санаторій для лікування дітей після опіків. З

лікувальними властивостями сірководневих вод Немирів називають українською Мацестою.

Кардіологічно-бальнеологічний курорт Любін Великий розташований на краю Прикарпатської низовини флювіогляціально-альвіальної хвилястої рівнини з широким розвитком торфовищ Прирічкові долини р. Верещиці тут дуже заболочені, що і спричинило дещо пізніше заселення цієї території. Хоча письмові згадки про поселення на території сучасного курорту і відносяться до XVI ст., вочевидь місцезнаходження цілющих вод було відомо значно раніше.

Ще на початку XIII ст. у селі під назвою Любін жили вільні поселенці, які займалися військовою справою. У той час був побудований замок з валами і великим ровом навколо. Ще і тепер є урочище під назвою Замчисько.

Вперше мінеральні сірководневі джерела і курорт з бальнеологічним лікуванням згадуються у трактаті польського лікаря Войцеха Очко, датованому 1578 роком. Вже у той час тут була побудована лікарня, хоч і на досить примітивному рівні.

Знищення села татарами у 1624 році загальмувало розвиток курорту. Поступове його відновлення почалося у XVII ст. і вже у XVIII ст. він стає широковідомим лікувальним центром для представників заможних верств населення, так званих "приїжджих гостей".³

Наприкінці XVIII ст., у 1778 р. львівський лікар К. Крочкевич за результатами проведених досліджень видав спеціальну брошуру про лікувальні властивості мінеральних джерел Великого Любіня. У тому ж самому році австрійський підприємець Серж на території селища, що належало графу Яблоновському добудував санаторій "Любін Великий", обладнавши його басейнами мінеральних вод. Трохи пізніше були збудовані приміщення з ваннами, де проводилося лікування мінеральними водами і торф'яними пелоїдами для теплолікування.

Розквіт курорту припадає на початок XIX ст., коли власником його була графиня Яблоновська. Наступний власник, барон Бруницький, доклав багато зусиль, щоб зробити курорт престижним: заклав великий лісопарк, провів каналізацію. Широковідомим курортом Любін Великий стає після прокладання залізниці Львів-Самбір у 1902 році. Звернемо увагу, що зараз бальнеокардіологічний курорт Любін Великий, маючи великі запаси сірководневих мінеральних вод і лікувальних торф'яних пелоїдів, діє за сучасними методиками як лікувальний профільний центр загальнодержавного значення. Один з найвідоміших і найпривабливіших у Європі бальнеологічний курорт "Трускавець" розташований в екологічно чистій зоні передгір'я Східних Карпат у долині, оточеній лісистими пагорбами (Яцківкою горою, Городищем, Кам'яним горбом та іншими).

Основне багатство Трускавця – це розвідані родовища різних типів підземних мінеральних вод, як питних, так і для зовнішнього застосування.

Територія сучасного Трускавця була заселена ще в XI ст., за часів Київської Русі. Перша письмова згадка про Трускавець відноситься до 1469 року. Назва поселення походить, ймовірно, від імені Трушко (Трусько), звідки утворилось Трускавич, а згодом і Трускавець. За іншою версією назва походить від річки Трускава, що колись протікала у цій місцевості.⁸ Інші вважають, що Трускавець – це відозмінена форма польського слова трускавка – полуниця. Інші вчені вважають, що назву міста вплинула латинська мова. Политовськи друска – це сіль, а Прикарпаття – відомий центр солеваріння. З цим промислом пов'язані назви багатьох населених пунктів Львівщини. На користь цього варіанту свідчать тісні міждержавні стосунки Галицько-Волинського князівства і Великого Князівства Литовського у XII-XV ст.

Вперше Трускавець згадується у документі 1462 р., згідно з яким орендарями маєтку були брати – шляхтичі Іван і Станіслав Коритко з Трускавця.

Лікувальні властивості трускавецьких вод були відомі з давніх часів. Вперше описав цілющі якості сіркових вод королівський лікар Войцех Очко у 1578 році. У підручнику "Натуральна історія" Габріеля Жончинського, виданому у 1721 році, повідомлялося, що

селяни Трускавця добували нафту, а воду, що її супроводжувала, пили для лікування багатьох хвороб [2]. Відкриття глибоких підземних мінеральних цілющих вод відбулось у 1820 році [8].

Офіційною датою відкриття курорту Трускавець вважається 1827 рік, коли до корчми прибудували невелике приміщення для сірководневих ванн. Перший, досить неточний аналіз сіркової води опублікував у 1832 році К. Штеллер, фармацевт з Жовкви. Далі одне за одним відкриваються джерела для питного лікування: 1831 рік – солоно-гірке “Марія”, 1835 рік – гідрокарбонатно-сульфатне кальцієво-магнієве “Нафтуса”, 1842 – хлоридно-сульфатне “Софія”, 1858 рік – два сульфідних джерела “Емануїл” та “Анна”. Львівський вчений, фармацевт і хімік Теодор Торосевич у 1835-1841 роках зробив хімічний аналіз мінеральних водних джерел “Фердинанд”, “Маруся”, “Нафта” (“Нафтуса”) [2].

А у 1836 р. виходить перша наукова стаття про вплив трускавецьких вод на здоров'я людини, споруджується окрема будівля для ванн на 8 кабін, зростає кількість приїжджих на лікування, яка у 1862 році сягає 783 осіб на рік, а у 1913 р. курорт відвідали 6,5 тис. чоловік. У 1861 р. вперше почали застосовувати лікування торф'яною гряззю з мінеральною водою у новозабудованій грязелікарні. У 1862 році споруджено інгаляторій за системою Вашмута, а у 1906 – оздоровницю, розраховану на відпуск 1500 ванн на день.

У 1912 році з прокладанням залізниці Дрогобич-Трускавець, яка зв'язала курорт з великими містами. Трускавець стає одним з провідних курортів, не поступаючись таким відомим, як Баден-Баден, Карлові Вари, Віші.³ Напередодні першої світової війни на курорті за сезон лікувалося понад 4,5 тис. хворих.⁸ Лікувальні властивості “королєви прикарпатських мінеральних вод” “Нафтусі” приваблюють багатьох гостей з Європи.

Ця вода відрізняється від інших вод органічними речовинами нафтового походження, які швидко руйнуються при контакт з повітрям. Ось чому її необхідно пити тільки в бюветі. За лікувальним ефектом “Нафтуса” не має рівних: вона нормалізує обмін речовин, лікує шлункові і кишкові хвороби, хронічні захворювання дихальних шляхів, виводить з організму радіонукліди, шлаки, сприяє відходженню дрібних каменів і піску з нирок, жовчного міхура, захищає і відновлює печінкові клітини.

Як наслідок, сьогодні у Трускавці лікуються одночасно до 15 тис. осіб, а за рік курорт відвідують до 200 тис. хворих з України, а також від 15 до 18 тисяч людей з різних країн світу [8]. Трускавецька сіль “Барбара” конкурентноспроможна з відомою карло-варською сіллю, а унікальний метод – озокеритотерапія – має протизапальну та анальгетичну дію.

Зазначимо, що для покращення якості санаторно-курортного оздоровлення, збереження унікального гідромінерального комплексу у 2000 році створена спеціальна економічна зона туристсько-рекреаційного типу “Курортполіс Трускавець” (Закон України “Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу “Курортполіс Трускавець набрав чинності з 1 січня 2000 р.). Останнім часом помітного розвитку набуває сімейний відпочинок з лікуванням, зростає кількість відпочиваючих з дітьми.

Сьогодні у Трускавці поряд з 19 санаторіями, 20 пансіонатами діють два дитячих оздоровчих табори. Курортний центр Східниця знаходиться у зоні змішаних лісів в межах Східницької межгірської улоговини східних Карпат на висоті 600 м над рівнем моря. На місці нинішньої Східниці були поселення Золота Баня. З 1872 року тут розпочалася промислова розробка нафтового родовища.

Становлення бальнеологічного курорту Східниця почалося навесні 1956 року, коли місцевий старожил Омелян Стоцький знайшов джерельце мінеральної води типу “Нафтуса”.

У 1954-68 роках в результаті гідрогеологічних зйомок, проведених Львівською експедицією, було виявлено в районі Мражниці, Борислава і Східниці біля 30 сірководневих джерел мінеральних вод, аналогічних трускавецькій “Нафтусі”. Вчені стверджували, що за лікувальними властивостями ця мінеральна вода не тільки не поступається, а навіть переважає відому трускавецьку [3].

В результаті проведених у 1974-75 роках досліджень і оцінки запасів мінеральних вод типу "Нафтуса" Східницького родовища 9 січня 1976 року Східницю було визнано Всесоюзним курортом, а О.О. Стоцький у 1977 році отримав диплом першовідкривача Східницьких джерел [3]. Східницьке родовище "Нафтусі" знаходиться над глибинним Раточинським розломом в Орівській скибі Складчастих Карпат, які складаються переважно з глин, піщано-глинистих порід, пісковиків під об'єднуючою назвою Карпатський фліш [6].

Далі йдуть пласти древніх осадових порід, а фундамент складають кристалічні породи. По осадових породах розтікаються гази, вуглеводи і води, збагачені різними мікроелементами, які піднімаються вгору з Раточинського розлому. Поверхневі дощові води вимивають з навколишніх порід органічні речовини і насичуються сірководнем. Вони змішуються з глибинними водами, які несуть в собі в розчиненому вигляді мікроелементи [6]. У Трищинній зоні менілітових порід утворюються прісні води гідрокарбонатного натрієвого складу з підвищеним вмістом іонів кальцію, магнію, хлору, органічного вуглецю. Органічні речовини – це залишки флори і фауни в морських глибинах, при перетворенні яких утворювалися гумінові кислоти, бітуми, масла, феноли, жирні кислоти, які є у складі "Нафтусі". Мікроелементи – це залізо, марганець, алюміній, титан, мідь, молібден, срібло, бром.

Пропорційне поєднання органічних речовин і мікроелементів дає право мінеральній воді "Нафтуса" Східницького родовища, запаси якої в 1,5 рази перевищують запаси курорту Трускавець, вважатися найкращою серед 500 цілющих мінеральних вод Карпат [6], що відкриває широкі перспективи для подальшого розвитку лікувальної бази бальнеологічного курорту Східниця. Водночас не можна залишити поза увагою важливі проблеми курорту, потенційні запаси якого реалізується ледве на 1% [3].

І, хоча Східниця ще у 1996 р. отримала статус курорту державного значення, соціальна інфраструктура, що представлена санаторіями "Стожари", "Гуцулка", "Верховина", лікувально-оздоровчою базою "Зелений бір", лікувально-оздоровчими комплексами "Сідус" і "Діанна" (загалом понад 500 місць), явно недостатня для задоволення потреб всіх бажаючих лікуватися і потребує нагального подальшого розвитку. Адже за підрахунками тут є всі можливості для побудови оздоровниці на 60 тис. місць.

Аналіз історико-географічної спадщини, існуючої рекреаційної інфраструктури та курортно-туристичного потенціалу лікувальної бази Львівщини дозволяє зробити висновок, що Львівська область має всі перспективи отримати статус туристично-оздоровчого регіону загальноєвропейського значення [4].

Таким чином, можна окреслити проблеми розвитку санаторно-курортного потенціалу Львівської області: соціальний розвиток; співпраця усіх гілок влади на всіх рівнях; залучення інвестицій для побудови нових оздоровниць та сприяння розвитку вже діючих.

Література:

1. Заставний Ф. Д. Географія України. Львів, 2006. – 272 с.
2. История городов и сел Украинской ССР. Львовская область. – Киев., - 1978. - 795 с.
3. Мінеральні води та курорти Львівщини / Під ред. Матоліча Б.М. – Львів, 2003. – 96 с.
4. Напрямки і можливості інвестицій у туристичну галузь Львівської області. Львів, 2003. – 108 с.
5. Рутинський М. Й., Зінко Ю. В. Сільський туризм. Львів, 2006. – 272 с.
6. Стоцька Г. Цілющі води Східниці. Львів, 2002. – 48 с.
7. Тимчишин Я. Подорожі по Львівщині. Львів, 1967. – 38 с.
8. Толозун Л. Г. Трускавець – жемчужина України. ЛГ. Толозун Львів, 2003. – 67 с.
9. Україна. Путівник Київ, 1993. – 450 с.

Summary:

Oleksandra Tsip. THE DEVELOPMENT OF LVIV OBLAST RESORT AND TOURISM POTENTIAL: HISTORICAL AND GEOGRAPHIC PREREQUISITES.

The paper analyzes resort and health centers of Lviv oblast. It focuses on historical and geographic prerequisites of their development and examines possibilities to improve tourism infrastructure in order to increase Lviv resorts popularity.